

**Prikaz saradnje državnih institucija i OCD Rasinskog okruga u
prevenciji i suzbijanju trgovine ljudima i kasnije reintegracije
žrtava trgovine ljudima.**

Autorka: Suzana Gajić Jovanović

Januar 2020.

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

Sadržaj

Uvod	3
1. Definicija osnovnih pojmova	4
1.1. Krivično delo trgovine ljudima	4
1.2. Žrtva trgovine ljudima	4
2. Normativni okvir	5
2.1. Strateški okvir	6
3. Mreža institucija Rasinskog okruga uključenih u istraživanje	7
4. Analiza procesa implementacije politika za suzbijanje trgovine ljudima i zaštite žrtava u Rasinskom okrugu	8
5. Glavni izazovi u procesu implementacije politika za suzbijanje trgovine ljudima i zaštite žrtava u Rasinskom okrugu	19
6. Zaključci i preporuke za unapređenje procesa implementacije politika za suzbijanje trgovine ljudima i zaštite žrtava u Rasinskom okrugu.....	20
7. Prikaz slučaja trgovine ljudima (case study)	21
Izvori podataka	26

Uvod

Prikaz saradnje državnih institucija i organizacija civilnog društva Rasinskog okruga u prevenciji i suzbijanju trgovine ljudima i kasnije reintegracije žrtava trgovine ljudima, nastao je u okviru projekta **REACT NOW!**, koji Udruženje „Okular“ iz Čićevca sprovelo u periodu od 3. oktobra 2019. godine, do 3. januara 2020. godine. Projekat je podržala organizacija ASTRA i finansirala Evropska unija, kao integralni deo regionalnog projekta BAN III – *The Balkans ACT (Against Crime of Trafficking) Now!*

Sačinjavanje ovog prikaza ima za cilj sledeće:

- Unapređivanje kapaciteta državnih institucija i OCD u Rasinskom okrugu za implementaciju politika za suzbijanje trgovine ljudima i zaštitu žrtava trgovine ljudima;
- Mapiranje glavnih izazova u procesu efikasne zaštite žrtava trgovine ljudima u Rasinskom okrugu i razmotranje mogućih rešenja.

Podaci o saradnji državnih institucija i organizacija civilnog društva Rasinskog okruga u prevenciji i suzbijanju trgovine ljudima i kasnije reintegracije žrtava trgovine ljudima prikupljeni su kroz realizaciju tri okrugla stola u opštinama Čićevac, Varvarin i Kruševac, kao i kroz analizu relevantnih dokumenata, kroz anketiranje predstavnika/ca institucija i neposredne razgovore.

1. Definicija osnovnih pojmova

1.1. Krivično delo trgovine ljudima

Prema članu 388. stav 1. *Krivičnog zakonika*, krivično delo trgovine ljudima vrši onaj ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem, ili primanjem novca ili druge koristi vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanje ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima.

Takođe, prema članu 388. stav 8. *Krivičnog zakonika*, za trgovinu ljudima može se goniti i lice koje zna ili je moglo znati da je neko lice žrtva trgovine ljudima, pa iskoristi njen položaj ili drugome omogući iskorišćavanje njenog položaja radi eksploatacije predviđene stavom 1. tog člana.

1.2. Žrtva trgovine ljudima

Prema navodima *Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2020. godine*, žrtvom trgovine ljudima smatra se svako lice podvrgnuto trgovini ljudima.

Identifikaciju žrtava trgovine ljudima vrši Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima. Vlada je aprila 2012. godine, na osnovu *Zakona o socijalnoj zaštiti* (2011) osnovala Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, koji se sastoji iz dve organizacione jedinice: Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima i Prihvatilišta za žrtve trgovine ljudima. Nakon identifikacije, vrši usluge procene i planiranja i koordinira procesom pružanja pomoći i podrške žrtvi.

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

2. Normativni okvir

Normativni okvir u Republici Srbiji obezbeđuje pravni osnov koji omogućava rad na prevenciji, zaštiti žrtava i suzbijanju trgovine ljudima sa aspekta zaštite ljudskih prava.

Najviši pravni akt, *Ustav Republike Srbije*, odredbom člana 26. izričito zabranjuje držanje u ropstvu ili u položaju sličnom ropstvu odnosno, zabranjuje svaki oblik trgovine ljudima i prinudni rad i daje osnovu za dalje kreiranje zakonskih i podzakonskih akata koji inkriminišu trgovinu ljudima i regulišu krivičnopravnu zaštitu žrtava trgovine ljudima, bilo da su u pitanju odrasli ili maloletna lica (*Krivični zakonik, Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Zakon o strancima, Zakon o azilu, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o osnovama system obrazovanja i vaspitanja, Zakon o zdravstvenoj zaštiti*).

Najvažniji međunarodni dokumenti koji su relevantni za oblasti suprotstavljanja trgovini ljudima i decom su: *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* (1948); *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* (1966); *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena* (1979); *Konvencija o pravima deteta* (1989); *Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 182 o najgorim oblicima dečijeg rada* (1999); *Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji* (2000); *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom* (2003), koji dopunjava *Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala* (2001); *Etičke i bezbednosne preporuke za vođenje razgovora sa ženama žrtvama trgovine ljudima Svetske zdravstvene organizacije* (2003); *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava* (1950) i *osnovnih sloboda sa dodatnim protokolima* (1952, 1963, 1983, 1984, 2000 i 2002) i *standardi Evropskog suda za ljudska prava; Konvencija Saveta Evrope protiv trgovine ljudima* (2005) koja je potvrđena u Srbiji ratifikacijom 2009. godine; *Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja* (2007) koja je potvrđena u Srbiji ratifikacijom 2010. godine; *Sporazum Republike Srbije i Evropske zajednice o readmisiji lica koja nezakonito borave* (2007).

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

2.1. Strateški okvir

Neki od najvažnijih strateških dokumenta koji su relevantni za oblasti suprotstavljanja trgovini ljudima i decom su: *Strategija borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji* ("Službeni glasnik RS", broj 111/06), *Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja* ("Službeni glasnik RS", broj 122/08), *Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine* ("Službeni glasnik RS", broj 26/16), *Strategija za upravljanje migracijama* ("Službeni glasnik RS", broj 59/09), *Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine* ("Službeni glasnik RS", broj 4/16), *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020.* ("Službeni glasnik RS", broj 37/11), *Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine* ("Službeni glasnik RS", broj 22/15).

3. Mreža institucija Rasinskog okruga uključenih u istraživanje

Rasinski upravni okrug se nalazi u centralnom delu Republike Srbije. Obuhvata Grad Kruševac i sledeće opštine: Varvarin, Čičevac, Trstenik, Aleksandrovac i Brus. Sedište okruga je u gradu Kruševcu.

Više javno tužilaštvo u Kruševcu i Viši sud u Kruševcu, kao institucije u čijoj je nadležnosti bavljenje krivičnim delom trgovine ljudima, pokrivaju celokupno područje Rasinskog okruga.

Za potrebe izrade ove analize, uspostavljena je saradnja sa predstavnicima institucija u Čičevcu, Varvarinu i Kruševcu. Kruševac je odabran kao sedište okruga i pravosudnih institucija u ovom okrugu. Opštine Čičevac i Varvarin odabrane su kao opštine u kojima se uočavaju rizikogeni faktori koji se ogledaju pre svega u siromaštvu i nerazvijenosti ovih opština, što im je zajedničko, a i u određenim specifičnostima. Za opštinu Čičevac specifična je povezanost sa autoputem, usled čega se uočavaju visoki rizici od seksualne eksploatacije devojčica i žena (veći broj ugostiteljskih objekata na tranzitu i stajališta za transportna vozila, kao i visoka frekvencija nacionalnog i međunarodnog saobraćaja). Za opštinu Varvarin specifično je to što određena ruralna područja naseljava i do 100% stanovništva romske nacionalnosti, gde postoje rizici od sklapanja maloletničkih brakova / vanbračnih zajednica i prodaja devojčica.

U gradu Kruševcu uspostavljena je saradnja i razmena informacija sa predstavnicima sledećih institucija:

- Centar za socijalni rad Kruševac
- Policijska uprava Kruševac
- Opšta bolnica Kruševac
- Vaspitno – popravni dom Kruševac
- Ustanova socijalne zaštite za smeštaj dece i mladih bez adekvatnog roditeljskog staranja "Jefimija"
- Gerontološki centar Kruševac
- Udruženje "Alternativni centar za devojke"

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

- Udruženje Romkinja "Romanicikna"
- Crveni krst Kruševac

Pozivu za saradnju nisu se odazvali Viši sud u Kruševcu, Više javno tužilaštvo u Kruševcu i Školska uprava Kruševac.

U opštini Čičevac uspostavljena je saradnja i razmena informacija sa predstavnicima sledećih institucija:

- Centar za socijalni rad Čičevac
- Policijska stanica Čičevac
- OŠ "Dositej Obradović" Čičevac
- OŠ "Vojvoda Prijezda" Stalać
- PU "Čarolija" Čičevac
- Crveni krst Čičevac
- UG "Okular"

Pozivu za saradnju nisu se odazvali Dom zdravlja Čičevac i Srednja ekonomsko-trgovinska škola Kruševac (oddeljenje u Čičevcu).

U opštini Varvarin uspostavljena je saradnja i razmena informacija sa predstavnicima sledećih institucija:

- Centar za socijalni rad Varvarin
- Dnevni boravak za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju Varvarin
- Policijska stanica Varvarin
- OŠ "Jova Kursula" Varvarin
- Dom zdravlja "Vlastimir Godić" Varvarin
- PU "Naša radost" Varvarin
- Lokalna samouprava
- Crveni krst Varvarin
- UG "Okular"

Pozivu za saradnju nisu se odazvali predstavnici Srednje škole u Varvarinu.

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

4. Analiza procesa implementacije politika za suzbijanje trgovine ljudima i zaštite žrtava u Rasinskom okrugu

U cilju prikupljanja podataka o neposrednom radu i saradnji lokalnih institucija i OCD u Rasinskom okrugu sačinjen je upitnik koji je obuhvatio sledeća istraživačka pitanja:

- Da li ste se u okviru dosadašnjeg rada u instituciji koju predstavljate susreli sa slučajem trgovine ljudima?
- Koliko je takvih slučajeva bilo u protekle 3 godine?
- Da li ste u okviru dosadašnjeg rada u instituciji koju predstavljate imali sumnje da se u nekom/im slučaju/evima radi o trgovini ljudima?
- Koje biste korake preduzeli ili preduzimate u slučaju sumnje na trgovinu ljudima?
- Sa kojim institucijama saradujete ili biste saradivali kod slučajeva trgovine ljudima?
- Na koja zakonska i podzakonska akta se pozivate ili biste se pozivali u slučaju pojave sumnje da ste se susreli sa trgovinom ljudima?
- Da li Vam je poznata neka od institucija / organizacija koja se bavi reintegracijom žrtava trgovine ljudima?

Predstavnici prethodno navedenih institucija okupili su se na okruglim stolovima koji su u ovim mestima realizovani u novembru i decembru 2019. godine. Okrugli stolovi imali su za cilj otvaranje diskusije o intersektorskoj saradnji u prevenciji, suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava, kao i unapređenje intersektorske saradnje u ovim oblastima.

Analizom informacija dobijenih kroz upitnike i putem diskusija na okruglim stolovima, dobijene su sledeće informacije:

U okviru dosadašnjeg rada u institucijama koje predstavljaju, profesionalci su se retko susretali sa slučajevima trgovine ljudima, tj. retko su prepoznavali da se radi o krivičnom delu trgovine ljudima. Samim tim izostajala je i dalja reakcija u suzbijanju ovog krivičnog dela i zaštite žrtve ili je došlo do zaštite žrtve ali je krivično delo drugačije kvalifikovano.

U opštini Varvarin dolazi se do podataka da nema zabeleženih slučajeva trgovine ljudima u protekle 3 godine, a ni više godina unazad, dok istovremeno predstavnici institucija govore o

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

tome da u okviru opštine postoje područja koja dominantno naseljavaju pripadnici Romske nacionalne manjine i da postoji praksa kupovine/prodaje ženske dece radi zasnivanja maloletničkih brakova.

U opštini Čićevac, prema podacima Centra za socijalni rad, zabeležen je jedan slučaj trgovine ljudima koji je bio aktuelan od 2002. do 2012. godine. Nakon toga, u protekle 3 godine zabeležen je slučaj seksualne eksploatacije devojčice, gde je do prepoznavanja krivičnog dela trgovine ljudima došlo 3 godine nakon početka rada sa njom (izuzev kod pravosudnog sistema). Na ovom primeru prikazaće se u nastavku studija slučaja. Pored ova dva, zabeležen je i treći slučaj u kome je došlo do nestanka devojke, gde je od strane Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima procenjeno da postoji sumnja da je došlo do trgovine ljudima, dok je krivična prijava kod tužilaštva odbačena i predmet zatvoren, a da devojka nije pronađena.

U gradu Kruševcu u protekle 3 godine, prema podacima Centra za socijalni rad, zabeležena su 3 slučaja trgovine ljudima, a prema podacima Policijske uprave Kruševac zabeleženo je 8 slučajeva trgovina ljudima u protekle dve godine, pri čemu je identifikovano 8 žrtava u saradnji sa Centrom za zaštitu žrtava trgovine ljudima ali nije došlo do kvalifikacije krivičnog dela trgovine ljudima ni u jednom od ovih slučajeva.

Imajući u vidu ovakve dobijene informacije, verovatno je da se žrtve i potencijalne žrtve trgovine ljudima nalaze na evidenciji centara među drugim korisničkim grupama, kao osobe koje su zanemarene ili su u riziku od zanemarivanja, žrtve nasilja, osobe sa problemima u ponašanju, osobe sa poremećenim porodičnim odnosima i socio-materijalno ugrožene osobe. Na propuste u detekciji žrtava trgovine ljudima i rizika od trgovine utiču i shvatanja i predrasude prema određenim ranjivim grupama. Tokom diskusija na okruglim stolovima govorilo se o tome da je često nereagovanje na rasprostranjeno prosjačenje romske dece. Ozbiljnost situacije se relativizuje pozivanjem na tradicionalne kulturne obrasce, kao i u slučajevima zasnivanja maloletničkih brakova (vanbračnih zajednica) i prodaje devojčica, kao i u slučajevima pre svega romske nacionalnosti, što se opravdava i normalizuje od strane nadležnih institucija pozivanjem na običajno pravo ili čak i ispoljavanjem diskriminatornog ponašanja.

U slučaju pojave sumnje da se u nekom slučaju radi o trgovini ljudima, predstavnici institucija sa teritorije Rasinskog okruga ističu da se obraćaju ili da bi se obratili najpre Centru za socijalni rad i policiji.

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

Rad i angažman policije u suzbijanju krivičnog dela trgovine ljudima, prepoznat je od predstavnika drugih sistema kao ključan, međutim, u slučaju prijave tj. sumnje na trgovinu ljudima, mnogi od njih najpre bi se obratili službi Centra za socijalni rad, gde se osećaju slobodnije da podele svoje sumnje i od kojeg očekuju da bude posrednik između njih i policije.

Predstavnici policije po prijavi sumnje na krivično delo trgovina ljudima, vrše proveru stanja žrtve (upućuju na ukazivanje medicinske pomoći ukoliko je potrebna) i obavljaju detaljan razgovor, nakon čega se stupa u kontakt sa tužilaštvom radi konsultacija o daljem postupanju, koje potpuno zavisi od kvalifikacije dela od strane tužilaštva. Pored tužilaštva, obaveštava se i Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima u Beogradu, kao jedina institucija nadležna za identifikaciju žrtava trgovine ljudima (ne vezano od mišljenja tužilaštva i toga da li postoji kvalifikovano krivično delo). Dešava se da određena lica budu identifikovana kao žrtve trgovine ljudima, uprkos tome što od strane tužilaštva nema kvalifikacije krivičnog dela trgovine ljudima (8 ovakvih slučajeva u poslednje 2 godine u Kruševcu).

Dalji rad preuzima tužilaštvo, eventualno sud i/ili Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima. Podatke o obaveštavanju Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima iznela je jedino predstavnica Policijske uprave u Kruševcu, dok predstavnici policijskih stanica u Čičevcu i Varvarinu nisu spomenuli bilo kakvu saradnju sa ovom ustanovom. Po potrebi policijski službenici se nadalje mogu javiti kao svedoci u postupku.

Kao otežavajuću okolnost u radu na suzbijanju trgovine ljudima predstavnici policije izdvajaju kompleksnost samog krivičnog dela trgovine ljudima koja se ogleda u otežanom dokazivanju ovog krivičnog dela, što dovodi do toga da krivične prijave koje se podnesu budu odbačene ili do prekvalifikacije u drugo, lakše dokazivo (a često i manje kažnjivo) krivično delo. Takođe, ističe se da i same žrtve neretko odustaju od krivičnog postupka (usled straha, neodgovarajuće podrške i slično). Donošenje novog zakona o pružanju besplatne pravne pomoći dodatno otežava njihov položaj iz razloga što sada za ostvarivanje ovog prava moraju se obratiti zahtevom lokalnoj samoupravi, zatim prikupljati dokumentaciju neophodnu za postupak ostvarivanja prava, koji na kraju rezultira time da im se dodeljuje "bilo koji" advokat umesto stručnjaka specijalizovanih za bavljenje ovim problemom.

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

Predstavnici centra za socijalni rad po dobijanju prijave da postoji sumnja na trgovinu ljudima, najpre sagledavaju stanje žrtve, obezbeđuje bezbedno i sigurno okruženje i omogućuju zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Ukoliko je potrebno, obezbeđuje se urgentan medicinski pregled. Sačinjava se preliminarna procena na osnovu indikatora za preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima u socijalnoj zaštiti. Indikatori su posebno prilagođeni za odrasle korisnike i decu i predstavljaju instrument za razvoj sumnje da li je neko od korisnika moguća žrtva trgovine ljudima. U slučaju pojave ovakve sumnje, neodložno se obaveštava Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, a potom i policija. Nadalje sledi saradnja sa ovim institucijama u smislu razmene informacija, dok se sa žrtvom radi na oporavku i reintegraciji. U slučajevima kada u okviru slučaja trgovine ljudima postoji zloupotreba ili ugrožavanje maloletnih lica od strane roditelja, pokreće se i postupak za lišavanje roditeljskog prava i obezbeđivanje starateljske zaštite maloletnom licu. Takođe, u slučajevima kada je žrtva trgovine ljudima lice koje usled određenih zdravstvenih smetnji i/ili invaliditeta nije u mogućnosti da se o sebi samostalno brine i stara i štiti svoje interese, postoji mogućnost pokretanja postupka lišenja poslovne sposobnosti i stavljanje pod starateljsku zaštitu.

Istaknuta je i značajnost uloge Centara za socijalni rad u prevenciji, u smislu ranog prepoznavanja rizika tokom rada sa korisnicima i vršenja odgovarajućega savetovanja, informisanja ili preduzimanja drugih mera iz nadležnosti organa starateljstva. Centar za socijalni rad prepoznavanje žrtve ili rizika od ulaska u lanac trgovine ljudima prepoznaje kroz vršenje procene stanja i potreba korisnika, koja se vrši u okviru postupka vođenja slučaja u centru za socijalni rad. Na osnovu realizovane procene sačinjava se početni plan usluga za korisnika. Nakon vršenja prijave Centru za zaštitu žrtava trgovine ljudima i zvanične identifikacije žrtve trgovine ljudima, ova ustanova preuzima koordinisanje rada sa žrtvom i u saradnji sa CSR i drugim institucijama čije je uključivanje potrebno, sačinjava se individualni plan podrške žrtvi.

U komunikaciji sa predstavnicima sistema socijalne zaštite (pre svega CSR) dolazi se do informacija da mnogi među njima nisu (ili su delimično) upoznati sa nadležnostima Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, a ni sa postojanjem obaveze obaveštavanja ove ustanove o svakom slučaju gde postoji sumnja da se radi o trgovini ljudima. Ovakve obaveze centra za

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

socijalni rad precizirane su aktom Ministarstva – Uputstvom centrima za socijalni rad, ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i drugim pružateljima usluga za primenu pokazatelja za preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima i postupanje u slučaju sumnje da je korisnik žrtva trgovine ljudima br. 551-00-00441/2017-09 od 26.07.2017. godine.

Predstavnici sistema zdravstva ukoliko tokom obavljanja pregleda dođu do sumnji koje ukazuju na zloupotrebu, obaveštavaju policiju i po potrebi centar za socijalni rad. U slučajevima kada bi bili sigurni da se radi o krivičnom delu trgovine ljudima ili neke vrste nasilja, obavestili bi policiju, a ukoliko bi imali određene sumnje u odnosu na to, najpre bi obavestili centar za socijalni rad. Centar za socijalni rad obaveštavaju čim se javi i najmanja sumnja na određenu vrstu zloupotrebe, čime se postiže blagovremena reakcija i prevenira dalja zloupotrebe, između ostalog i trgovina ljudima.

U slučajevima kada se zdravstvenim radnicima obrati maloletnica kod koje se uočava trudnoća ili osoba na kojoj se uočavaju tragovi nasilja, obaveštava se centar za socijalni rad i policija.

Predstavnici obrazovnog sistema (škole i predškolske ustanove) – svoju ulogu vide u prevenciji i detekciji, te blagovremenom obaveštavanju roditelja i/ili predstavnika policije i organa starateljstva. Predškolske ustanove naročiti akcent stavljaju na to ko dovodi i odvodi decu iz ustanove, pa se u skladu sa tim od roditelja traže pisane saglasnosti za preuzimanje dece iz ustanove od strane drugih lica.

Tokom diskusije, jedna od predstavnica ovog sistema iznosi iskustvo o devojčici koja je kao odlična učenica napustila školu, pri čemu je škola došla do informacija da njeni roditelji planiraju da je "prodaju", što nisu prijavili nijednoj od institucija. Svoje nepostupanje obrazlažu time da su se bojali reakcije roditelja devojčice jer bi mu onemogućavanjem udaje, tj. prodaje devojčice bila naneta velika materijalna šteta....

Dnevni boravak za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju – U okviru ustanove postoji *Pravilnik o bezbednosti korisnika dnevnog boravka*, kojim se rukovode zaposleni prilikom brige o svojim korisnicima. U slučaju sumnje na zloupotrebu ili ugrožavanje korisnika, zaposleni obaveštavaju centar za socijalni rad, koji je inače i upoznat sa svakim od korisnika s obzirom da za svakog od njih sačinjava procenu prilikom upućivanja na ostvarivanje prava na uslugu dnevnog boravka.

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

Lokalna samouprava – prepoznaje mogućnost svog angažovanja kroz iniciranje donošenja strateških dokumenata na lokalnu, kao i kroz planiranje i finansiranje usluga namenjenih žrtvama trgovine ljudima.

Kada je u pitanju pružanje pomoći i podrške evidentiranim žrtvama trgovine ljudima, nakon prijave policiji i osiguranja bezbednosti, u opštinama Čičevac i Varvarin ne postoje razvijene usluge socijalne zaštite koje bi mogle koristiti, te bi se sva pomoć i podrška ogledala u nekoj vrsti materijalnog davanja ili u upućivanju na određene zdravstvene institucije. Ukoliko se radi o maloletnom licu bez roditeljskog staranja, obezbeđuje se porodični smeštaj u hraniteljskoj porodici. Od stupanja na snagu novog zakona koji se odnosi na uređivanje pružanja besplatne pravne pomoći, dostupna je i ova.

U gradu Kruševcu pored pomenutog postoji i mogućnost ostvarivanja prava na psihoterapijske usluge, kao i mogućnost obezbeđivanja porodičnog smeštaja u hraniteljskim porodicama za odrasla i starija lica.

U Rasinskom okrugu ne postoji ni Prihvatilište, niti Sigurna kuća za smeštaj žrtava. Prihvatilište regionalnog tipa nalazi se u Kragujevcu ali njegovi smeštajni kapaciteti ne zadovoljavaju postojeće potrebe te je neretko ne postoji mogućnost realizacije smeštaja usled popunjenosti kapaciteta.

Crveni krst se angažuje na realizaciji preventivnih aktivnosti po standardizovanom programu (koji se sprovodi na teritoriji celokupne države) u saradnji sa službom policije i ovrazovnih ustanova. Održavaju edukativne radionice, tribine, akcije obeležavanja značajnih datuma. Omogućavaju mladima da se edukuju u oblasti prevencije trgovine ljudima i da postanu vršnjački edukatori. U svom radu pokrivaju sve obrazovno vaspitne ustanove na teritoriji lokalne samouprave (osnovne i srednje škole, vrtići).

Alternativni centar za devojke predstavlja udruženje koje okuplja i sprovodi aktivnosti sa devojka. U slučaju sumnje na trgovinu ljudima, opredelili su se za obaveštavanje policije, a po potrebi i centra za socijalni rad. Nisu upoznati sa postojanjem Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima. Upoznati su sa radom organizacije Astra, te bi se eventualno za podršku obratili i njima.

Ustanova socijalne zaštite za smeštaj dece i mladih bez adekvatnog roditeljskog staranja "Jefimija" prepoznaje da su njihove korisnice u riziku od ulaska u lanac seksualne

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

eksploatacije. U slučaju pojave sumnje, obavestili bi centar za socijalni rad pod čijim je štíćenik starateljstvom, kao i policiju.

Romancikna predstavlja udruženje Romkinja, koje se naročito bavi problemom ugovorenih i prislinih brakova. Rade na prevenciji i to pre svega kroz edukaciju žitelja romske zajednice, kao i kroz ukazivanje na zakonske posledice tj. kažnjivost u ovim slučajevima. U jednom od projekata izrađivale su i knjigu istinitih priča o prislinim brakovima. Kada postoji sumnja o prinudnom braku, obraćaju se policiji i centru za socijalni rad ali ističu da uglavnom ne bude uspešnog ishoda, s obzirom da ne uspeju da dokažu postojanje krivičnog dela.

Vaspitno – popravni dom se kao ustanova ne bavi direktno problemom trgovine ljudima. Ukoliko bi se javila sumnja na trgovinu ljudima, obratili bi se policiji, a zbog uzrasta štíćenika (maloletni) obavezno i centru za socijalni rad.

Kada je u pitanju **međusobna saradnja institucija** u prevenciji, suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava, predstavnici institucija su uglavnom isticali zadovoljstvo istom, izuzev u odnosu na pravosudni sistem (tužilaštvo i sud) za koje smatraju da su nedovoljno otvoreni za saradnju i nedovoljno senzibilisani za bavljenje problemom trgovine ljudima i nasilja uopšte. Kao značajan faktor koji doprinosi međusobnoj saradnji istaknuto je to da su Grad Kruševac, a naročito opštine Číćevac i Varvarin manja mesta, gde se svi akteri međusobno dobro poznaju i neguju međusobne saradničke odnose, takođe i same institucije su u fizički u neposrednoj blizini jedna drugoj. Ovo se ističe u kontekstu toga da postoji shvatanje da u sistemu socijalne zaštite (a i drugim sistemima naše države) upkos postojanju zakonskih i podzakonskih procedura, "sve se odvija na principu ličnih kontakata".

Kao naročito uspešna istaknuta je saradnja centra za socijalni rad i policije, koji prvi između sebe razmenjuju informacije i pružaju podršku jedni drugima prilikom postupanja. U opštini Číćevac je istaknuta i uspešna saradnja sa službom osnovne škole, koja je u par slučajeva ukazivanjem centru za socijalni rad na rizike po deci (nedolazak u školu, prosjačenje, neodgovarajući uslovi na putu od kuće do škole i sl.) ukazala na postojeće rizike i inicirala započinjane procene stanja i potreba dece, koje su rezultirale preduzimanjem mera iz nadležnosti u cilju zaštite dece u smislu izvlačenja iz lanca trgovine ljudima ili sprečavanja ulaska u isti.

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

Saradnja sa Centrom za zaštitu žrtava trgovine ljudima nije zastupljena u meri u kojoj je to potrebno, a kada i postoji najčešće ide u smeru od samog Centra (kada već otpočnu rad sa žrtvom) ka drugim institucijama, koje oni sami uključuju u planiranju i pružanju pomoći i podrške. Razlozi za ovakvu vrstu propusta, pretpostavljamo da leže u nedovoljnoj motivisanosti samih predstavnika sistema socijalne zaštite (neodgovarajući uslovi rada, preopterećenost poslom, neodgovarajuća podrška i zaštita u radu, nedostatak kadrova) s obzirom da je poznato da su o radu Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima predstavnici sistema socijalne zaštite upoznati najpre kroz sam Zakon o socijalnoj zaštiti, a kasnije i kroz nalog Ministarstva, kao i kroz realizaciju programa stručnog usavrđavanja koji je ova ustanova u prostorijama CSR Kruševac organizovala pre oko godinu dana za profesionalce iz Rasinskog okruga.

Vežano za **zakonska i podzakonska akta na koja se odnose na postupanja u suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava**, predstavnici institucija i OCD navodili su uglavnom da se pozivaju na *Krivični zakonik* ili pojedinačne zakone koji uređuju rad institucija i sistema koji predstavljaju. Samo jedna osoba navela je *Strategiju prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava za period od 2017. do 2020. godine*, dok niko od predstavnika institucija i sistema nije pomenuo bilo koji od lokalnih akata. Lokalni sporazumi koji se odnose na prevenciju, suzbijanje trgovine ljudima i zaštitu žrtava ne postoje ali postoje protokoli koji uređuju postupanje u zaštiti od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i to:

- *Opšti protokol o zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (2005);*
- *Protokol o međusektorskoj saradnji u procesu zaštite dece žrtava nasilja na području Grada Kruševca (2013);*
- *Strategija razvoja socijalne politike grada Kruševca za period 2015-2020. godine;*
- *Strategija za unapređivanje Roma grada Kruševca za period 2015-2020. godine;*
- *Lokalni plan akcije za decu grada Kruševca za period 2019-2025. godine;*
- *Odluka o pravima i uslugama u socijalnoj zaštiti grada Kruševca (2013);*
- *Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih, interno raseljenih lica, povratnika po osnovu sporazuma po readmisiji, tražilaca azila i migranata u potrebi bez utvrđenog statusa na teritoriji grada Kruševca (2017-2020);*

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

- *Sporazum o intersektorskoj saradnji na prevenciji i zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na području opštine Varvarin (2018);*
- *Odluka o socijalnoj zaštiti opštine Varvarin;*
- *Strategija socijalne zaštite opštine Varvarin za period od 2014 – 2019. godine;*
- *Sporazum o intersektorskoj saradnji na prevenciji i zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na području opštine Čičevac (2018);*
- *Odluka o socijalnoj zaštiti opštine Čičevac (2017);*
- *Strategija socijalne zaštite opštine Čičevac za period od 2018-2023. godine.*

Kada je u pitanju **reintegracija žrtava trgovine ljudima**, kao institucije/organizacije koje pružaju pomoć i podršku prepoznati su Centar za socijalni rad, organizacije Astra i Atina, Crveni krst i Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, pri čemu je konstatovano da lokalne samouprave ne izdvajaju sredstva za ove namene, niti razvijaju odgovarajuće usluge, te su lokalne institucije u procesu reintegracije žrtve uspešne u onoj meri u kojoj uspeju da se povežu sa organizacijama civilnog društva i donatorima.

5. Glavni izazovi u procesu implementacije politika za suzbijanje trgovine ljudima i zaštite žrtava u Rasinskom okrugu

- Nedostatak intersektorske saradnje uočava se u odnosu na pravosudni sistem (tužilaštvo i sud), koji se između ostalog nisu odazvali ni pozivu za učešće na okruglom stolu.
- Uočava se neujednačenost u postupanju institucija u prevenciji, suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava.
- Može se zaključiti da centri za socijalni rad imaju teškoća u obezbeđivanju adekvatne podrške žrtvama trgovine ljudima u procesu njihovog oporavak i (re)integracije, što zbog nedovoljne uređenosti sistema i nesinhronizovanog postupanja različitih institucija, što zbog manjka kompetencija, što zbog nedovoljnih resursa u lokalnim zajednicama za obezbeđivanje potrebnih usluga.
- Tokom diskusija na okruglim stolovima doibijaju se informacije i o tome da se u radu predstavnici institucija pribojavaju i lažnih prijava ili osvete u smislu ugrožavanja lične bezbednosti i bezbednosti članova porodice prilikom konfrotiranja sa počiniocima krivičnih dela.

6. Zaključci i preporuke za unapređenje procesa implementacije politika za suzbijanje trgovine ljudima i zaštite žrtava u Rasinskom okrugu

- Postoji potreba za povećanjem senzibilisanosti aktera za prepoznavanje slučajeva trgovine ljudima, kao i za adekvatno reagovanje kada je prisutna ovakva sumnja.
- Postoji potreba za bližim upoznavanjem predstavnika institucija i OCD sa delokrugom i načinom rada Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, kao i sa organizacijama ASTRA i Atina.
- Potrebno je naročito raditi na senzibilisanju predstavnika pravosudnog sistema (pre svega tužilaštva) za bavljenje problemom trgovine ljudima i zaštite žrtava trgovine ljudima, kao i za otvaranje prema ostalim institucijama i uspostavljanje saradničkog odnosa.
- Značajno bi bilo dodatno međusobno umrežavanje i upoznavanje državnih institucija sa OCD koje postoje na lokalnu i u okruženju, s obzirom da im OCD mogu predstavljati značajan resurs podrške i pomoći prilikom obezbeđivanja određenih vrsta usluga ili donatorskih sredstava za uspostavljanje usluga ili realizaciju različitih vidova aktivnosti, kada za to nije moguće dobiti finansijsku podršku od strane lokalne samouprave.
- Postoji potreba za sačinjavanjem lokalnih Protokola o saradnji institucija i organizacija civilnog društva u prevenciji, suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima, kojim bi se jasno definisale uloge svakog od lokalnih aktera i čime bi se osiguralo njihovo ujednačeno postupanje.
- Potrebno je i unaprediti uslove rada i brigu o profesionalcima u sistemu socijalne zaštite, kako bi se omogućilo povećanje kvaliteta rada i efikasnosti u prepoznavanju rizika i suzbijanju trgovine ljudima.

7. Prikaz slučaja trgovine ljudima (case study)

I – Trgovina ljudima u vidu seksualne eksploatacije lica sa intelektualnim invaliditetom

➤ Uzroci vulnerabilnosti

IR je rođena kao četvrto dete po redu rođenja u porodici sa ukupno četvoro dece. Na školskom uzrastu utvrđene su snižene intelektualne sposobnosti i ispoljavanje problema u ponašanju. Na evidenciju CSR dolazi na uzrastu od 14 godine usled ispoljavanja problema u ponašanju u vidu skitnji, višednevnih odlazaka od kuće i provođenja vremena sa osobama koje su joj nepoznate ili sklone ispoljavanju problema u ponašanju i stupanju u sukob sa zakonom. Školovanje prekida. Slično ponašanje beleži se i kod starijeg ženskog deteta u porodici.

➤ Način vrbovanja, vrsta eksploatacije i načini izlaska iz lanca trgovine ljudima

Kako je u porodici postojalo iskustvo skitnje i višednevnih odlazaka IR od kuće, roditelji su vremenom prestali da iste prijavljuju. Služba CSR Ćićevac krajem 2002. godine dobija informaciju da je IR pronađena od strane policije u Beogradu gde se nekoliko meseci unazad organizovano bavila prostitucijom. Nakon toga biva hospitalizovana u psihijatrijskoj bolnici „Laza Lazarević“ u Beogradu, a po otpustu vraćena porodici.

U pružanju pomoći šticenici angažovala se Međunarodna organizacija za migraciju sa sedištem u Beogradu, koja je koordinirala procesom reintegracije IR i u tom cilju je angažovana socijalna radnica CSR Ćićevac za pružanje intenzivne savetodavne i psihoterapijske pomoći i podrške. Beleže se podaci o intenzivnom radu sa IR i praćenju u periodu od 1. decembra 2002. do 1. aprila 2003. godine. U ovom periodu vršene su i posete IR i njenoj porodici od strane Međunarodne organizacije za migraciju. Beleži se nestanak IR na dan kada je trebala da da izjavu po zahtevu Prekršajnog suda u Beogradu, te je 30.1.2003. upućen zahtev policiji za posredovanje u pronalaženju, nakon čega je ubrzo pronađena i vraćena kući.

Nadalje prestaje angažovanje socijalne radnice u radu sa IR i nema podataka o njenom životu i stanju sve do 24.11.2015. godine kada je služba CSR primila obaveštenje Službe za koordinaciju žrtava trgovine ljudima o tome da je u sklonište za žrtve trgovine ljudima smeštena

IR identifikovana kao potencijalna žrtva trgovine ljudima. Od CSR je zahtevana dostava socijalne anamneze radi sprovođenja krivičnog postupka protiv lica osumnjičenog da je IR nameravao da proda u Italiji. Nakon mesec dana je otpuštena kući, nema detaljnijih informacija.

Juna meseca 2006. godine beleži se ponovni nestanak IR, bez detaljnijih informacija.

12.10.2006. godine primljeno je obaveštenje Okružnog suda u Beogradu, posebno odeljenje za organizovani kriminal, u kojem se navodi da je u toku krivični postupak protiv 5 okrivljenih lica zbog krivičnog dela trgovine ljudima iz čl. 111 b st.2 u vezi st. 1 KZ RS. Zahtevano je saslušavanje i veštačenje oštećene, kao i saslušanje socijalne radnice u svojstvu svedoka.

2009. godine ovaj postupak je još uvek u toku, a IR se nalazi u porodici u Čićevcu, nema detaljnijih informacija.

20.6.2012. godine služba CSR Čićevac primila je obaveštenje Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, u kojem se navodi da su omogućili dovođenje IR iz Istanbula u Beograd, a da je tamo dospela tako što je nelegalno prešla granicu preko Bugarske sa nepoznatim vozačem kamiona. Centru za socijalni rad sugerisano je da bi u najboljem interesu šticeńice bilo pokretanje procene poslovne sposobnosti.

IR je u potpunosti lišena poslovne sposobnosti 2013. godine (usled sniženih intelektualnih sposobnosti i trajno narušenog mentalnog zdravlja), njeno dalje kretanje bilo je pod strogom kontrolom ukućana, a pre svega oca koji je o njoj preuzeo starateljsku brigu. Njene sposobnosti su vremenom dodatno opadale. Nakon smrti oca 2018. godine, procenjeno je da nije moguće njeno samostalno funkcionisanje u otvorenoj zaštiti i da u porodičnom i sredinskom okruženju nema odgovarajuće podrške, te joj je sa 36 godina starosti obezbeđen smeštaj u specijalizovanoj ustanovi socijalne zaštite, gde se i aktuelno nalazi.

➤ **Sumiranje**

- Nema detaljnijih informacija o načinima ulaska žrtve u lanac trgovine ljudima i izlaska iz njega;
- Nema detaljnijih informacija o toku krivičnog postupka, a ishod je nepoznat;
- Kao najangažovanije u radu ističu se Međunarodna organizacija za migraciju sa sedištem u Beogradu i Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima;

REACT NOW! - Udruženom reakcijom protiv trgovine ljudima

- Poc izvršenoj identifikaciji, CSR je u određenom periodu intenzivno sa štíćenicom i članovima porodice, a zahvaljujući uključivanju i intervenisanju IOM;
- Izostala je kontinuirana podrška i adekvatnija procena stanja i potreba štíćenice.

II – Trgovina ljudima u vidu seksualne eksploatacije deteta

➤ Uzroci vulnerabilnosti

Devojčica NJ u razgovoru sa stručnim radnikom Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, nakon 3 godine boravka u hraniteljskoj porodici, saopštava da se njena majka bavila prostitucijom i da ju je vodila sa sobom kao „paravan“. Oca opisuje kao alkoholičara.

Na evidenciji CSR beleže se podaci o nasilju u porodici porekla i prestupničkom ponašanju starije braće...

➤ Način vrbovanja, vrsta eksploatacije i načini izlaska iz lanca trgovine ljudima

NJ na sahrani u krugu šire porodice upoznaje čoveka starijeg od nje 49 godina, koji živi u istom mestu i koji se predstavlja kao kum i prijatelj njenih roditelja (što majka potvrđuje). Počinje da provodi vreme u njegovoj kući, gde se okupljaju devojke iz okruženja koje se bave seksualnim radom i gde su bili dostupni alkohol, PAS, pornografski filmovi...

NJ navodi da ju je ovaj čovek nakon izvesnog vremena silovao, a da ju je kasnije redovno odvodio u obližnji motel koji se nalazi kraj autoputa (mesto na koje je odlazila i sa majkom). Tamo je skoro svakodnevno pružala seksualne usluge nepoznatim muškarcima (u sobama motela ili kamionima). Po ulasku u motel javljala se recepcioneru...

Izlazak iz lanca otpočinje prijavom osnovne škole centru za socijalni rad da devojčica na uzrastu od 12 godina ne pohađa nastavu... CSR Čičevac započinje rad na predmetu i nakon procene stanja i potreba deteta izmešta devojčicu (jul 2015. godine) iz biološke porodice zbog zanemarivanja i sumnje na zloupotrebu i obezbeđuje smeštaj u hraniteljskoj porodici.

U prvih nekoliko meseci nakon smeštaja u HP devojčica negira zloupotrebu, a zatim odlučuje da ispriča svoju priču i pristaje da u tužilaštvu da zvaničnu izjavu.

Kroz više obaveštenja CSR je upoznao policiju u Čićevcu i OJT Kruševac o informacijama do kojih se dolazilo u radu.

Uključena je jedinica za podršku deci u krivičnom postupku.

Februara 2016. godine NJ daje izjavu tužilaštvu u prisustvu veštaka, staratelja, voditelja slučaja i savetnice za pružanje podrške. Detaljno opisuje seksualnu zloupotrebu i eksploataciju.

Decembra 2017. godine sud donosi presudu kojom optuženog upućuje na kaznu zatvora u trajanju od 1 godine (zbog prikazivanja pornografskog materijala), a roditelje devojčice u trajanju od 8 meseci (zbog zanemarivanja deteta).

Devojčica nakon smeštaja nastavila da ispoljava višestruke probleme u ponašanju (seksualizovano ponašanje, nekritičko stupanje u intimne odnose, samopovređivanje, pokušaj suicida i sl.). Više puta je hospitalizovana u medicinskim ustanovama za tretman mentalnog zdravlja. Prekinut je smeštaj u prvoj hraniteljskoj porodici, nakon čega se pokušalo sa smeštajem u ustanovi socijalne zaštite, što je takođe prekinuto, a nakon čega je realizovan smeštaj u hraniteljskoj porodici specijalizovanoj za bavljenje decom sa problemima u ponašanju. Zahvaljujući timskom radu službe CSR, CPSU i hranitelja aktuelno je stabilnijeg stanja, redovna učenica srednje škole.

2018. godine uključen Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima – NJ identifikovana kao žrtva trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije. Predloženo sačinjavanje individualnog plana podrške.

➤ **Sumiranje**

- Odgovarajuća saradnja lokalnih institucija pri zbrinjavanju deteta ali zakasnela;
- Niko od predstavnika institucija uključenih u rad sa devojčicom nije prepoznao trgovinu ljudima;
- Presuda doneta nakon 2,5 godine od podnošenja krivične prijave,
- Pravosudni sistem zatvoren za saradnju;
- Neodgovarajuća podrška u procesu reintegracije.

Izvori podataka

1. *Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službeni glasnik RS", br. 107/05, 72/09 - dr. zakon, 88/10, 99/10, 57/11, 119/12, 45/13 - dr. zakon i 93/14)*
2. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS", broj 85/05)*
3. *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala ("Službeni glasnik RS", br. 61/05 i 104/09)*
4. *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*
5. *Zakon o policiji ("Službeni glasnik RS", broj 6/16),*
6. *Zakon o socijalnoj zaštiti ("Službeni glasnik RS", broj 24/11)*
7. *Zakon o strancima ("Službeni glasnik RS", broj 97/08)*
8. *Zakon o upravljanju migracijama ("Službeni glasnik RS", broj 107/12)*
9. *Zakon o Crvenom krstu Srbije ("Službeni glasnik RS", broj 107/05)*
10. *Krivični zakonik ("Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 - ispravka, 107/05 - ispravka, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 i 108/14)*
11. *Porodični zakon ("Službeni glasnik RS", br. 18/05 i 72/11 - dr. zakon i 6/15)*
12. *Protokol o međusektorskoj saradnji u procesu zaštite dece žrtava nasilja na području Grada Kruševca (2013)*
13. *Sporazum o intersektorskoj saradnji na prevenciji i zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na području opštine Varvarin (2017)*
14. *Sporazum o intersektorskoj saradnji na prevenciji i zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na području opštine Čičevac (2017)*
15. *Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava 2017-2022 ("Sl. glasnik RS", br. 77/2017)*
16. *Uputstvo centrima za socijalni rad, ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i drugim pružaocima usluga za primenu pokazatelja za preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima i postupanje u slučaju sumnje da je korisnik žrtva trgovine ljudima br. 551-00-00441/2017-09 od 26.07.2017. godine*

17. *Ustav Republike Srbije (2006)*